

Aate, joka viehättää edelleen

■ AKI ALANKO

Tarmo Kunnas: *Fasismien lumous. Eurooppalainen älymystö Mussolinin ja Hitlerin politiikan tukijana*. Atena 2013.

Kirjallisuuden emeritusprofessori Tarmo Kunnas (s. 1942) on työskennellyt yliopistotutkijana ja opettajana Helsingissä, Pariisissa, Göttingenissä ja Jyväskylässä. Enemmän aatehistoriaan kuin kirjallisuuteen kallistunut tutkimus ei ole kuitenkaan yllättävä, sillä Kunnas on käsitellyt fasismia, filosofiaa ja kirjallisuuden kytköksiä jo väitöskirjassaan *Drieu La Rochelle, Céline, Brasillach et la tentation fasciste* (1972). Lisäksi hän on tutkinut samaa aihealuetta Knut Hamsunia käsittelevissä julkaisuissaan (2006; 2010).

Aikaisempien tutkimustensa pohjalta Kunnas pyrkii yhä hakemaan vastausta siihen, miksi sodien välisenä aikana monet ihmiset, eurooppalaista älymystöä myöten, vaikuttivat fasisistisista liikkeistä. Kuten hän itsekin toteaa tuoreen kirjansa esipuheessa, asioita on mahdollista ymmärtää, vaikka niitä ei voisikaan hyväksyä. Tällöin on yritettävä asettautua siihen tilanteeseen ja ympäristöön, jossa aikalaiset elivät.

Kirjan toinen pääotsikko *Eurooppalainen älymystö Mussolinin ja Hitlerin politiikan tukijana* antaa maantieteellisesti rajatun, mutta varsin laajasti lupaavan näkökulman asiaan. Kunnas rajaa järkevästi aineistonsa hiukan yli 70 eurooppalaisen intellektuellin fasismisuhteen

tarkasteluun. Teema on silti mittava, sillä he kaikki edustavat useita Euroopan kansallisuuksia, aina Pohjoismaita myöten. Alun johdannon ja fasismien valtiokohtaisten kronologioiden jälkeen kirjassa pohditaan, miten fasismista lumoutuminen ilmeni eurooppalaisten intellektuellien kohdalla. Lopuksi Kunnas tarkastelee Nietzschen usein väärinkäsitettyä ja -käsiteltyä yhteyttä fasismiin.

Näennäinen rauha ja järjestys

Alussa olisi voinut olla oma keskitetty lukunsa sille, miksi fasismista lumouduttiin ja miksi sitä haluttiin tukea. Tähän kysymykseen on jo aiemmissa yhteyksissä haettu vastauksia.

Demokratia, joka oli monessa eurooppalaisessa maassa vielä nuorta ja horjuvaa, koettiin toimimattomaksi ja sekasortoa tuottavaksi. Tässä tilanteessa kaivattiin lujia järjestyksen tuojia, jollaisina fasismien keulakuvina purjehtineet Mussolini ja Hitler tunnettiin. ”Fasismi tarjosi monille levottomille sieluille näennäisen rauhan ja järjestyksen”, kiteyttää Kunnas (s. 231).

Yhtä lailla vallinnutta ajan kulttuuria pidettiin rappeutuneena, mikä tuo mieleen tietenkin 1920-luvun iloisen hedonistisen kone- ja kaupunkikulttuurin. Fasismi ei ehkä syntynyt varsinaisesti antiteesinä sitä vastaan, mutta myöhemmässä tarkastelussa siitä on helppo löytää vallinneen aikalaiskulttuurin kritiikkiä. Monet intellektuellit kaipasivat ajan henkisen ilmaston tilalle jotain arkaaisempaa ja alkuvoimaisempaa. Ollisiko tässä ollut myös taustalla juuri koettu ensimmäinen maailmansota, joka merkitsi monen eurooppalaisen älymystön jäsenen kohdalla

uskon romahdusta edistykseen ja ihmiseen? Kunnas ei ota asiaa paljonkaan esille. Joka tapauksessa fasismista viehättyneiden ajatuksista tulee vastaan kaipuu johonkin turmelemattomaan tilaan, joka olisi ajallisesti jossain kaukana. Osuva on myös tekijän huomio, että fasis- tisten johtajien vaaralliselle poliiti- kalle oltiin yksinkertaisesti sokeita. Pimeitä voimia ei nähty loistavan julkisivun takaa.

”Sota on kaunis”

Kunnas on nähnyt paljon vaivaa perehtyessään laajasti fasismista vaikuttuneiden ajattelijoiden ja kirjailijoiden tuotantoon. Tämän pohjalta on huomattavissa, että liikkeussaan pitkin Eurooppaa fa- sismi sai maakohtaisia ilmiösujuja etääntyen joskus hyvinkin kauaksi alkuperäisistä lähtökohdistaan. Suomessa esimerkiksi fasismista lumoutuminen ilmeni ajatuksissa, joissa vahva Suomi kokoaisi suo- jaansa suomensukuiset kansat ja taistelisi idän uhkaa vastaan, eikä tämän aatteen pontimeksi tarvittu varsinaisesti ulkoa tuotua fasismia. Tähän nähden ei ole hämmästyttävää, että monen tutkitun intellektu- ellin sitoutuminenkin fasismiin oli vaihtelevaa. Kunnas tuo ilahdutta- vasti esiin, että joidenkin suhde fa- sismiin oli lyhytaikainen, vähin- tään problemaattinen. Esimerkiksi fasismien kommunisminvastaisuut- ta eivät kaikki pystyneet jakamaan. Jotkut eurooppalaiset älymystön edustajat uskalsivat myös protes- toida kansallissosialismin äärim- mäisiä ideoita vastaan.

Vaihtelevien maakohtaisten il- mentymien valossa ei ole yllättävää, että todella lujaa ja yhtenäistä fasis- tista paneurooppalaisuutta ei ke- hittänyt edes siinä vaiheessa toista

maailmansotaa, kun Hitler oli käy- tännössä Euroopan valtias. Kun- nas antaa ymmärtää, että monien intellektuellien fasismiyhteyksis- sä oli yksinkertaisesti opportuni- miakin, eli halua hyötyä tilannetta hallinneista voimista. Fasismista lu- moutuminen ei ole ollut tällöin ai- toja ja selväpiirteistä. Tutkimukselle onkin pelkästään eduksi, kun fasis- mista viehättyminen nähdään prob- lemaattisena käsitteenä.

Fasismista vaikuttuneet intel- lektuellit jakoivat ainakin joissain määrin, fasis- tien ”sota on kaunis” -näkömyksen. On veikeää, että ta- vallaan oman lähtökoh- tansa vas- taisesti fasis- tisuuntautuneet eu- rooppalaisälyköt viehättyivät fasis- tisestä anti- illektualismista, jossa suhtauduttiin kriittisesti koulu- tukseen, sivistykseen ja niitä edus- taviin ihmisiin. Sen tilalla arvostettiin primitiivisyyttä ja luon- nollisuutta, josta löytyisivät terve energia ja elinvoimaisuus. Puritaa- nisuus ja asketismi kiehtoivat myös fasis- tisesti suuntautuneita intellek- tuelleja. Konservatiivisessa henges- sä naisille haluttiin antaa perinteis- set roolit ja materialismiin suhtau- duttiin kriittisesti.

Monenlaista lumoutumista

Kuten jo aiemmin tuli todetuksi, Kunnas on perehtynyt kiitettävän seikkaperäisesti monia eurooppa- laisia maita edustavien intellek- tuellien ajatuksiin ja tehnyt aate- analyysia lukemistaan teoksista. Pohjoismaitakaan ei ole unohdet- tu. Suomalaiset fasismiin ihastu- neet kirjailijat ja mielipidevaikut- tajat saavat erityishuomiota Kun- naksen käsittelyssä. Tunnetuimpia heistä olivat muuan muassa runoi- lija ja professori V.A. Koskenniemi, kirjailija Maila Talvio sekä sä-

veltäjä Yrjö Kilpinen, joskin kenen- kään kohdalla eivät toki täyty täy- den kansallissosialistien kriteerit. Samalla tuodaan esiin monia tun- temattomammaksi jääneitä ajat- telijoita näkemyksineen yksistään jo fasismien ”emämaista” Italiasta ja Saksasta. Jopa tunnettu englan- tilaiskirjailija D. H. Lawrence ase- tetaan fasismista viehättyneiden kulttuurivaikuttajien seuraan.

Esityksessä on ajoittain tiettyä luettelomaisuutta, jossa ei pysäh- dytä problemaattisesti pohdiskele- maan, miksi juuri kyseinen ajatte- lija viehättyi fasismista.

Henkilökohtaisen vaikuttami- sen motiivit eivät tule aina selvästi esiin. Tällöin ilmaan jää kysymyk- siä siitä, oliko kyse opportunistis- ta, oman aseman tai hengen men- nettämisen pelosta tai todellisesta uskosta Mussolinin tai Hitlerin hyväatekevyyteen. Martin Heideg- gerin kohdalla tätä vaikuttumista sentään pohditaan, kenties siksi- kin, että tunnetun filosofin valitet- tava poliittinen erehdys muistetaan hyvin. Tosin jo 1930-luvun mittaan Heidegger alkoi suhtautua kansal- lissosialisteihin kriittisesti.

Jäin kaipaamaan kirjan alusta suurempia perusteluja sille, miksi juuri kyseiset ajattelijat ja kirjaili- jat on valittu käsiteltäviksi. Tämän lisäksi pitkälti kirjallisen tuotan- tonsa kautta kuvattujen älykköjen suhde konkreettiseen, toimivaan fasismiin jää hivenen hämäräk- si. Esimerkiksi ”Elämä taisteluna” -luvusta on vaikea saada käsitystä, ovatko kuvatut ajattelijat toimineet fasismien ideologisina arkkitehteina vai ottaneet siitä aineksia katso- muksiinsa vasta sitten, kun fasismi on alkanut jyllätä tosissaan. Onko kuvauksen kohteena siis fasismien lumous vai fasismi sen henkisten

rakennusmiesten muovaamana? Tähän kysymykseen on ajoittain vaikea saada vastausta.

Saattaa olla, että Kunnaksen tarkoituksena ei ole ollutkaan pohdita fasismista lumoutumisen tarkempia yksilöllisiä motiiveja, vaan enemmänkin lumoutumisen henkilökohtaisia ilmentymiä yksilötasolla ja jossain määrin myös kansallisessa horisontissa. Ilmentymät olivat lopuksi erittäin tapauskohtaisia ja monet intellektuellit pysyivät ottamaan myös älyllistä etäisyyttä fasismin opinkappaleisiin.

Historian ikuinen varoitus

Kunnas on tehnyt ansiokasta työtä ja nähnyt vaivaa tuodakseen esiin aiemmin huomaamattomaksi jäänyttä tietoa. Vaikka tutkimus on tuore, se ei tuo esiin mitään järisytävää uutta, vaan toimii enemmänkin hyvänä, kokoavana synteessinä.

Fasismista lumoutumisen pohdiskelu ei ole menettänyt ajankoh-taisuuttaan Kunnaksenkaan mie-lestä. Esipuheessaan hän toteaa nykyisen maailmamme jatkavan suuren ja kovan politiikan perinnettä, jossa vaikeat totuudet myös lakais-taan joskus maton alle, vaikka fasis-tista ihanteista onkin monessa suh-teessa luovuttu. Fasismiin hyvin is-tuvat vallanhalu, aatteellinen mani-pulointi ja usko illuusioihin väijyvät yhä kaikkea poliittista toimintaa.

Historiantutkimus syntyy yleensä vallitsevan ajan tarpeista ja tavoit-teista käsin. Julkaistut tutkimukset saattavat kertoa samalla epäsuorasti oman julkaisuajankohtansa arvois-ta, asenteista ja kulttuurisista ilmi-öistä. Pitkin alkanutta vuosituhat-ta on ollut havaittavissa, että äärioi-keistolaisista dogmeista ammentavat näkemykset ovat ottaneet tulta ja saaneet kannattajia esimerkiksi

niin sanotussa uudessa traditio-na-lismissa, jossa vastustetaan ylikan-sallisia järjestelmiä ja markkinoi-den ylivaltaa, puolustetaan kansal-lisia tai perinteisiä arvoja ja ajatel-laan uskonnosta hyvää. Euroopassa on tapahtunut uusioikeistolainen käänne politiikassa. (Kari Salminen: ”Perinteisten arvojen puolustajia on moneen lähtöön”, *Kanava* 7/2013). Kokonaan oma lukunsa ovat radi-kaalit ja militantit äärioikeistolaiset pienryhmittymät, joita ei voi ohittaa aivan olankohautuksella enää Suo-messakaan.

Fasismi lumoo ja kiehtoo siis edelleen. Meidänkin ajassamme fa-sismiin saatetaan uskoa turvan an-tajana ja vaikeuksien ratkaisijana samoin perustein kuin maailman-sotien välisen ajan Euroopassa. Tältä pohjalta olisi aiheellista miet-tä, miten yhteiskunta- ja sosiaali-politiikkaa voisi toteuttaa niin, että fasismiin uskovien joukko ei kas-vaisi liian suureksi ja vaikuttavaksi.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja his-toriaan erikoistunut vapaa toimittaja ja kriitikko.